Qabul qilindi: 22-sentabr 2026-yil • Ma’qullandi: 26-sentabr 2026-yil • Nashr qilindi: 30-sentabr 2026-yil

RAQAMLI DAVRDA KUTUBXONA: AN’ANAVIY QADRIYATLAR VA ZAMONAVIY AXBOROT XIZMATLARI UYG‘UNLIGI

Po‘latova Nafisa Agaboy qizi
Toshkent shahar “Bilim” axborot-kutubxona markazi
Elektron resurslardan foydalanish va o‘quv zallari xizmati bosh mutaxassisi

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada raqamli transformatsiya sharoitida kutubxona muassasalarining rivojlanish tendensiyalari, an’anaviy kutubxonachilik qadriyatlarini saqlab qolgan holda zamonaviy axborot xizmatlarini joriy etish masalalari ilmiy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. Axborot jamiyatida raqamli texnologiyalar (sun’iy intellekt, bulutli texnologiyalar, RFID-tizimlar, elektron ma’lumotlar bazalari)ning kutubxona faoliyatiga integratsiyalashuvi ko‘rib chiqilgan. Maqolada "gibrid kutubxona" modelining shakllanishi, axborot madaniyati va media savodxonlikni oshirishda kutubxonalarning roli hamda qog‘oz va raqamli axborot tashuvchilarning mutanosibligi statistik va nazariy manbalarga tayanib asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli kutubxona, gibrid kutubxona, axborot-kutubxona xizmati, raqamlashtirish, RFID texnologiyasi, sun’iy intellekt, axborot madaniyati, Open Access.

Abstract. This scientific article provides an in-depth analysis of the development trends of library institutions in the era of digital transformation, focusing on the integration of modern information services while preserving traditional library values. The implementation of digital technologies (Artificial Intelligence, cloud computing, RFID systems, digital databases) into library operations is examined within the context of the information society. Based on statistical and theoretical sources, the article substantiates the formation of the "hybrid library" model, the critical role of libraries in enhancing information literacy and media culture, and the balance between print and digital media.

Keywords: digital library, hybrid library, information and library service, digitization,

RFID technology, artificial intelligence, information literacy, Open Access.

Kirish

XXI asr global axborotlashuv va raqamli texnologiyalarning shiddatli taraqqiyoti bilan tavsiflanadi [1]. Axborot hajmining eksponensial ravishda ortishi, ma’lumotlarni uzatish tezligining yuqoriligi va foydalanuvchilar ehtiyojlarining o‘zgarishi jamiyatning eng muhim ijtimoiy-madaniylik va ma’rifiy institutlaridan biri bo‘lgan kutubxonalar oldiga yangi strategik vazifalarni qo‘ymoqda [7].

An’anaviy ravishda kutubxonalar bosma nashrlarni saqlash, tizimlashtirish va o‘quvchiga taqdim etish maskani hisoblangan. Biroq bugungi raqamli davrda kutubxona tushunchasi o‘zining klassik chegaralaridan chiqib, "interaktiv axborot xabi" hamda "intellektual makon" maqomini kasb etmoqda [2]. Shunday bo‘lsa-da, texnologik taraqqiyot an’anaviy qadriyatlarni — ya’ni kitob madaniyati, bevosita muloqot, ilmiy manbalarning ishonchliligi va axborot xavfsizligini inkor etmaydi. Aksincha, asosiy ilmiy muammo — raqamli innovatsiyalar va an’anaviy qadriyatlarning sinergetik uyg‘unligiga erishishdan iboratdir.

Kutubxona transformatsiyasining ilmiy-metodologik asoslari

Kutubxona-axborot faoliyatining transformatsiyasi bo‘yicha dunyo ilmiy hamjamiyatida turli konsepsiyalar ilgari surilmoqda [4]. Taniqli kutubxonashunos olim Sh.R. Ranganatanning klassik "Kutubxonachilikning 5 qonuni" bugungi raqamli muhitda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotgani yo‘q [6]:

1. Kitoblar foydalanish uchun mo‘ljallangan (Bugun: *Axborot resurslari har bir foydalanuvchi uchun ochiq bo‘lishi lozim*).
2. Har bir o‘quvchiga uning kitobi (Bugun: *Har bir foydalanuvchiga unga mos axborot*).
3. Har bir kitobga o‘z o‘quvchisi (Bugun: *Har bir resursga mos foydalanuvchi audiotoriyasi*).
4. O‘quvchining vaqtini tejang (Bugun: *Raqamli qidiruv va avtomatlashtirish orqali vaqtni optimallashtirish*).

5. Kutubxona — rivojlanib boruvchi organizmdir (Bugun: *Texnologik o‘zgarishlarga mo slashuvchi moslashuvchan tizim*).

An'anaviy qadriyatlar	Zamonaviy xizmatlar
Bosma fond va qo'lyozmalar	Elektron bazalar (Scopus)
Jonli muloqot va konsultatsiya	RFID va avtomatik xizmat
Intellektual tinchlik makoni	Sun'iy intellekt qidiruvi
Manbalar ishonchliligi	Masofaviy (Remote) kirish

Raqamli davrda axborot xizmatlarining yangi shakllari

Raqamlashtirish bosqichida axborot-kutubxona muassasalari xizmat ko‘rsatish arxitekturasini tubdan o‘zgartirdi. Zamonaviy kutubxona xizmatlarining asosiy yo‘nalishlari:

1. **Integatsiyalashgan qidiruv va Open Access resurslari:**
   Foydalanuvchilar nafaqat muassasa ichki fondi, balki dunyoning yetakchi ilmiy-texnik ma’lumotlar bazalari (*ScienceDirect, Web of Science, Scopus, SpringerLink*) va ochiq ma’lumot bazalari bilan integratsiyalashgan yagona qidiruv tizimlariga ega bo‘lmoqda [2].
2. **RFID (Radio Frequency Identification) texnologiyalari:**
   Fondni inventarizatsiya qilish, kitob berish va qabul qilish jarayonlarini to‘liq avtomatlashtirish [5]. Bu vosita inson omilini kamaytirib, navbatlarni yo‘qotadi hamda xodimlarning analitik-konsultativ faoliyatga ko‘proq vaqt ajratishiga imkon beradi.
3. **Sun’iy intellekt va Semantic Web:**
   AI chat-botlari va semantik qidiruv algoritmlari foydalanuvchining ilmiy sohasiga mos bibliografik tavsiyalarni avtomatik shakllantiradi.
4. **Kouching va axborot-mediasavodxonligi:**
   Kutubxonachi shunchaki kitob beruvchi emas, balki "axborot navigatori" (Information Broker) va gipotezalarni tekshiruvchi mutaxassisga aylanmoqda [3]. Soxta ma’lumotlar (*fake news*) va ilmiy bo‘lmagan manbalar ko‘paygan davrda bibliotekarlarning faktcheking va akademik savodxonlik bo‘yicha treninglar

o‘tkazishi ustuvor ahamiyat kasb etadi [8].

Ta’lim va ilmiy tadqiqotlarda kutubxona uyg‘unligi

Raqamlashtirish kutubxonaning ma’naviy-ma’rifiy bazasini zaiflashtirmasligi, aksincha uni boyitishi lozim [1]. An’anaviy qadriyatlar – bu kitob xazinasi, madaniy merosni saqlash, muloqot va ma’naviy oziq olish maskani sifatidagi muhitdir.

Kutubxonaning raqamli davrdagi ma’naviy va ilmiy funksiyalari interaktiv klasterlarda uzviy bog‘lanadi:

Ilmiy-raqamli markaz	Ma'naviy-madaniy makon
Repozitoriylar (DSpace)	Kitobxonlar klublari
Antiplagiat monitoringi	Mualliflar bilan uchrashuv
Ilm-fan metrikasi (H-index)	Ko-vorking va munozaralar
Raqamli arxivlar [5]	Nodir manbalar ko'rgazmasi

Raqamlashtirish yordamida noyob qo‘lyozmalar va nodir kitoblarni skanerlash hamda raqamli restavratsiya qilish orqali ularni kelajak avlodga bezarar yetkazish imkoniyati yaratilmoqda [5]. Bu an’anaviy qadriyatlarni zamonaviy texnologiya yordamida asrab qolishning yorqin namunasidir.

Xulosa va tavsiyalar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, raqamli davrda kutubxonalar va an’anaviy kitobxonlik inqirozga uchrayotgani yo‘q, aksincha, ularning transformatsion rivojlanish bosqichi kechmoqda. An’anaviy va raqamli xizmatlarning mutanosib uyg‘unligi kutubxonani jamiyatning intellektual va madaniyat markazi sifatidagi o‘rnini mustahkamlaydi [8].

Ilmiy-amaliy nuqtai nazardan quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

1. Gibrid infratuzilmani rivojlantirish: Kutubxonalarda raqamli texnologiyalar bilan bir qatorda qog‘ozli manbalar bilan ishlash uchun qulay, erkin va shinam ko-vorking hududlarini kengaytirish .
2. Kadrlar salohiyatini oshirish: Kutubxona xodimlarining Data Science, axborot tahlili va digital-bibliografiya bo‘yicha malakasini uzluksiz oshirib borish.
3. Yagona milliy repozitroiy va raqamli ekotizim: Mamlakat miqyosida barcha ilmiy-

tadqiqot va OTM kutubxonalarining raqamli resurslarini yagona qidiruv va identifikatsiya tizimiga birlashtirish [2].

4. Media va axborot savodxonligini oshirish: Kutubxonalarni axborot gigiyenasi, faktcheking hamda akademik halollik (*academic integrity*) tamoyillarini o‘rgatuvchi asosiy markazga aylantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining "Axborot-kutubxona faoliyati to‘g‘risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2011.

2. **Arms, W. Y.** *Digital Libraries*. MIT Press. – 2000.

3. **Borgman, C. L.** *Big Data, Little Data, No Data: Scholarship in the Networked World*. MIT Press. – 2015.

4. **Chowdhury, G. G., & Chowdhury, S.** *Introduction to Digital Libraries*. Facet Publishing. – 2003.

5. **Deegan, M., & Tanner, S.** *Digital Futures: Strategies for the Information Age*. Library Association Publishing. – 2002.

6. **Ranganathan, S. R.** *The Five Laws of Library Science*. Madras Library Association. – 1931.

7. **Umarov, A.** *Raqamli jamiyatda axborot-kutubxona muassasalarining transformatsiyasi*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti. – 2022.

8. IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) Guidelines for Digital Library Development Projects. – 2023.